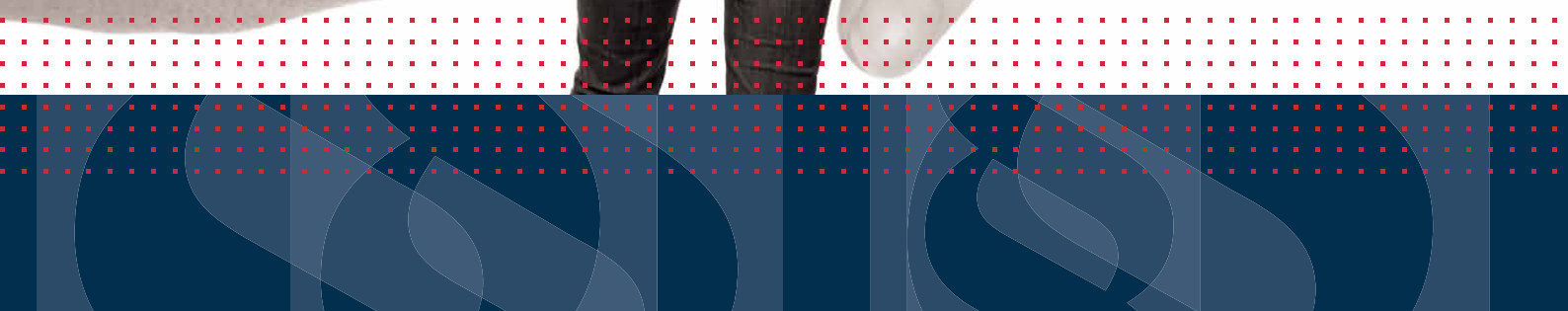

JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENTET

Handlingsplan

Handlingsplan mot voldtekt 2012–2014

JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENTET

Handlingsplan

Handlingsplan mot voldtekt 2012–2014

FORORD	6
INNLEDNING	7
OM VOLDTEKT	8
Det rettslige utgangspunktet	8
Internasjonale forpliktelser	8
Omfang	9
Helsemessige konsekvenser	10
Utsatte	10
Overgripere	11
Holdninger	11
Kategorisering	13
FOREBYGGING	14
Barnehage og skole	14
Helsestasjons- og skolehelsetjenesten	16
Holdningsarbeid og informasjon	17
HJELPETILTAK ETTER VOLDTEKT	20
Overgrepsmottak	21
Helse- og sosialfaglige utdanninger	22
Informasjon på nett	22
ETTERFORSKNING OG BEHANDLING I RETTSAPPARATET	25
Kvalitet i etterforskningen	25
Utsattes møte med politi og rettsvesen	26
Vurdering av regelverket	27
TILRETTELAGT DIALOG MELLOM DEN UTSATTE OG GJERNINGSPERSONEN	29
SAMARBEID OG SAMORDNING	30
Politi og kommune	30
Kunnskapsdeling om gode prosjekter og metoder	31
Justis- og helsemyndigheter	31
REFERANSELISTE	33

Voldtekt er alvorlig kriminalitet som påfører den utsatte store lidelser. Frykt og utrygghet spres også til befolkningen generelt. Vi må legge til rette for at overgrepene forebygges, etterforskes og behandles ved domstolen på en god måte. I tillegg skal vi sikre den som utsettes nødvendig hjelp og oppfølging. Både de helsemessige og rettslige aspektene skal ivaretas.

Årlig anmeldes rundt 1000 voldtekter til politiet. Vi vet imidlertid at kun en mindre andel av de som utsettes oppsøker politiet og anmelder overgrepet. En viktig oppgave framover er derfor å bidra til at terskelen for å oppsøke politiet og hjelpeapparatet blir lavere.

Voldtektsutvalgets utredning «Fra ord til handling» forelå i 2008. Mange av anbefalingene er fulgt opp. Til tross for at det gjøres mye godt arbeid er det fremdeles utfordringer innenfor de berørte departementers ansvarsområder.

Vi har oppnådd gode resultater på området vold i nære relasjoner. Forankringen av tiltak og synliggjøringen av de ulike departementers ansvar i

handlingsplaner har vært viktig for resultatene. Derfor presenterer vi nå en egen handlingsplan mot voldtekt. En handlingsplan vil tydeliggjøre sammenhenger og bidra til en helhetlig innsats på området.

Viktige innsatsområder vil være forebygging, bistand og helsehjelp til ofrene, kvalitet i straffesaksbehandlingen i politi- og rettsapparatet, samarbeid og samordning, samt kunnskap og kompetanse.

Handlingsplanen er et samarbeid mellom Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet og Kunnskapsdepartementet.

Vi har gjennomført to seminarer for å innhente erfaringsbasert kunnskap og innspill til arbeidet med handlingsplanen. Statlige og frivillige organisasjoner og andre sentrale aktører som arbeider på feltet, har i den forbindelse holdt innlegg og gitt skriftlige innspill til handlingsplanarbeidet. Vi vil takke alle som har bidratt i arbeidet.

Grete Faremo

Justis- og beredskapsminister

Inga Marte Thorkildsen

Barne-, likestillings- og inkluderingsminister

Anne-Grethe Strøm-Erichsen

Helse- og omsorgsminister

Kristin Halvorsen

Kunnskapsminister

Arbeidet med å forebygge og bekjempe voldtekt og seksuelle overgrep er en prioritert oppgave for regjeringen. Flere handlingsplaner inneholder tiltak på dette området, herunder handlingsplan mot vold i nære relasjoner, handlingsplan mot tvangsekteskap og handlingsplan for likestilling mellom kjønnene.

Voldtekt er en kriminell handling som kan ha alvorlige konsekvenser for den som utsettes. Det er etablert minst ett volds- og overgrepsmottak i alle landets fylker. Mottakene skal gi akutt hjelp til personer som har vært utsatt for vold i nære relasjoner og/eller seksuelle overgrep. Alle politidistrikt har egne koordinatorene som arbeider med familievold og seksuelle overgrep. Koordinatorene skal blant annet legge til rette for at overgrepsutsatte blir møtt med empati og profesjonalitet.

Kvaliteten og kompetansen i politiets og påtalemyndighetens behandling av voldtektssaker er styrket, blant annet gjennom påtalemessige direktiver fra riksadvokaten. Etterforskningsgruppen som er opprettet ved Kripos er et nasjonalt fagmiljø for informasjons- og kompetansedeling når det gjelder voldtekt. Gjennom faglige råd bidrar Voldtektgruppen til økt kvalitet og raskere oppklaring i politidistriktene. DNA-reformen som ble iverksatt i 2008 er også et viktig redskap for oppklaringen av voldtektssaker. Økt bruk av DNA-analyser vil kunne bidra til at flere saker oppklares. I tillegg er minstestrafen og straffenivået i voldtektssaker økt, og regjeringen har iverksatt en rekke tiltak for å styrke fornærmedes rettigheter.

Voldtektsutvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon av 1. september 2006, og la fram NOU 2008:4 «Fra ord til handling» i desember 2008. Utvalget skulle blant annet utrede tiltak for å sikre bedre oppfølging av personer utsatt for voldtekt. Det er utarbeidet en statusrapport for regjeringens oppfølging av tiltak som ble foreslått av utvalget. Statusrapporten er lagt ut på Justis- og beredskapsdepartementets hjemmeside.

Denne handlingsplanen tar utgangspunkt i voldtektsutvalgets utredning. Målet er å identifisere gjenstående utfordringer og å sette i verk målrettede og gode tiltak i arbeidet mot voldtekt. Oslo politidistrikts voldtekt rapport for 2010, «Voldtekt i den globale byen – endringer i anmeldte voldtekter og seksualkultur i Oslo», inneholder en analyse av alle anmeldte voldtekter i Oslo politidistrikt i 2010. Rapporten gir et viktig supplement til eksisterende kunnskap og er også viktig grunnlagsmateriale for handlingsplanen. På bakgrunn av rapporten har politidistriktet utarbeidet en strategiplan og utarbeider en handlingsplan med tiltak for å forebygge voldtekt.

Avgrensning

Denne handlingsplanen tar utgangspunkt i straffelovens definisjon av voldtekt.

Voldtekter begått i nære relasjoner kan være en enkelthendelse eller være en del av et omfattende kontroll- og maktregime. Bekjempelse av seksuelle overgrep/voldtekter som begås i nære relasjoner vil inngå i regjeringens arbeid mot vold i nære relasjoner gjennom handlingsplaner og en forestående melding til Stortinget om vold i nære relasjoner. Voldtekter begått i nær relasjon vil derfor dels bli omtalt i denne handlingsplanen, dels i arbeidene som omhandler vold i nære relasjoner.

Regjeringens handlingsplan mot tvangsekteskap, samt kommende handlingsplaner på dette området, vil også omhandle voldtekt som begås i situasjoner der den ene eller begge parter er tvunget inn i et ekteskap. Denne problematikken vil derfor ikke tas opp i sin fulle bredde i denne handlingsplanen.

Mange av de som utsettes for voldtekt er unge under 18 år. Denne handlingsplanen inneholder også tiltak som særlig retter seg mot ungdom og voldtekt. For øvrig vil arbeidet mot seksuelle overgrep mot barn følges opp på egnet måte av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Det rettslige utgangspunktet

Voldtekt rammes av straffeloven § 192.

Straffeloven § 192 har følgende ordlyd:

§ 192. Den som

- a) skaffer seg seksuell omgang ved vold eller ved truende atferd, eller
- b) har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen, eller
- c) ved vold eller ved truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv, straffes for voldtekt med fengsel inntil 10 år. Ved vurderingen av om det er utøvd vold eller truende atferd eller om fornærmede var ute av stand til å motsette seg handlingen, skal det legges vekt på om fornærmede var under 14 år.

Straffen er fengsel i minst 3 år dersom

- a) den seksuelle omgang var samleie, eller
- b) den skyldige har fremkalt en tilstand som nevnt i første ledd bokstav b for å oppnå seksuell omgang.

Fengsel inntil 21 år kan idømmes dersom

- a) voldtekten er begått av flere i fellesskap,
- b) voldtekten er begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte,
- c) den skyldige tidligere er straffet etter denne bestemmelsen eller etter § 195, eller
- d) den fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse. Seksuelt overførbart sykdom og allmennfarlig smittsom sykdom, jf. smittevernloven § 1-3 nr. 3 jf. nr. 1, regnes alltid som betydelig skade på legeme eller helse etter denne paragrafen.

Den som ved grov uaktsomhet gjør seg skyldig i voldtekt etter første ledd, straffes med fengsel inntil 5 år. Foreligger omstendigheter som nevnt i tredje ledd, er straffen fengsel inntil 8 år.

Seksuell omgang som oppnås ved bruk av makt eller tvang rammes av voldtektsbestemmelsen. Ved lov 11. august 2000 ble straffelovens kapittel 19 om seksualforbrytelser revidert. Voldtektsbestemmelsen ble utvidet til å gjelde flere tilfeller av seksuell omgang uten samtykke. Blant annet ble bestemmelsen utvidet til å gjelde seksuell omgang med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, og tilfeller der en person ved vold eller truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv. Også grovt uaktsom voldtekt ble gjort straffbart ved revisjonen i 2000.

Den øvre strafferammen for voldtekt er fengsel inntil 10 år. Ved voldtekt til samleie og i tilfeller der den skyldige for å oppnå seksuell omgang har fremkalt en tilstand hvor fornærmede er ute av stand til å motsette seg handlingen, gjelder en minstestraft på fengsel i 3 år. I særlige tilfeller kan fengsel inntil 21 år idømmes. Dette gjelder for eksempel dersom voldtekten er begått av flere i fellesskap.

Internasjonale forpliktelser

Internasjonale instrumenter

Norge har sluttet seg til en rekke internasjonale konvensjoner som gir føringer for bekjempelsen av voldtekt. FNs kvinnekonvensjon ble innlemmet i menneskerettsloven i juni 2009 og er det viktigste instrumentet for beskyttelse av kvinners rettigheter i Norge. Videre inneholder FNs barnekonvensjon og den nye Europarådskonvensjonen om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner forpliktelser for vårt arbeid. Norge undertegnet Europarådskonvensjonen i juli 2011 og det utredes nå om det er behov for lovendringer, og i så fall hvordan disse bør utformes, for å kunne ratifisere konvensjonen.

Av Kvinnediskrimineringskonvensjonen artikkel 1 følger det en rett til beskyttelse mot integritetskrenkelser. Det følger av Kvinnediskrimineringskonvensjonenes artikkel 2 at konvensjonspartene

er forpliktet til å avskaffe kvinnekriminering. Partene er blant annet forpliktet til "å skaffe et rettsvern om kvinners rettigheter på like fot med menns...", og å "treffe alle tiltak som er nødvendige, også i lovs form, for å endre eller oppheve eksisterende (...) praksiser som innebærer diskriminering av kvinner". Kvinnekrimineringskomiteen er konvensjonens overvåkingsorgan. I henhold til komiteens generelle anbefaling nr. 19 skal vold mot kvinner anses som kvinnekriminering i konvensjonens forstand. Statene er forpliktet til å forebygge, etterforske og straffeforfølge kjønnsbasert vold, herunder voldtekt.

Seksualisert vold i konflikt

Voldtekt rammer kvinner over hele verden, i særdeleshet i konfliktområder. Seksualisert vold brukes bevisst som en strategi i krigføring i flere konflikter rundt om i verden. Norske myndigheter jobber mot seksualisert vold i konflikt gjennom egen handlingsplan for gjennomføringen av FN's sikkerhetsrådsresolusjoner om kvinner, fred og sikkerhet og seksualisert vold i konflikt (resolusjonene 1325, 1820, 1888, 1889 og 1960).

Omfang

Det er ikke gjennomført noen nasjonal, representativ studie av forekomst av voldtekt i Norge. Anslag over forekomst er derfor basert på mer avgrensede studier av ulike grupper i befolkningen og statistikk over anmeldte forhold til politiet.

I en undersøkelse fra 2004 ble et tilfeldig trukket utvalg bestående av 8000 menn og kvinner i aldersgruppen 24 – 55 år med bostedsadresse i Oslo tilsendt et spørreskjema. Av de som svarte, oppga 16 prosent av kvinnene og to prosent av mennene at de var blitt truet eller tvunget til sex, utsatt for voldtekt eller voldtektsforsøk minst én gang etter fylte 16 år. Seks prosent av kvinnene rapporterte at det var partner eller ekspartner som hadde begått overgrepet. Det var to prosent av kvinnene og mindre enn 0,1 prosent av mennene som opplyste at de hadde vært utsatt for noen av

de nevnte handlingene (seksuelle overgrep) det siste året. Majoriteten av ofrene kjente utøveren.¹

I 2005 publiserte Norsk institutt for by- og regionforskning en rapport om vold i parforhold. I denne undersøkelsen ble et spørreskjema om erfaringer med vold sendt til et utvalg bestående av 7600 tilfeldig utvalgte kvinner og menn i alderen 20 – 55 år. I undersøkelsen ble det også spurt om opplevd seksuell vold i parforhold. Av alle de 2143 kvinnene som hadde levd i et parforhold, hadde 26,8 prosent opplevd fysisk vold, og 8,7 prosent oppga at de hadde opplevd fysisk vold med seksuelle overgrep (ikke spesifisert hva).²

Politiet registrerte 1221 anmeldelser for voldtekt og voldtektsforsøk på landsbasis i 2011. Dette er en økning på 13,7 prosent fra 2010. Hovedtyngden både av ofre og gjerningspersoner var under 30 år. Gjennomsnittsalderen for de registrerte gjerningspersonene var 29 år, og for de utsatte 23 år. Den største andelen av de anmeldte voldtektene kjennetegnes ved at hendelsesforløpet er knyttet til fest/uteliv og at overgrepene skjer i relasjon til dette. Disse voldtektene utgjorde 34,5 prosent. Voldtekter der gjerningspersonen er ukjent for den utsatte og overgrepet finner sted på offentlig sted utgjorde 19,1 prosent av det totale antallet anmeldte voldtekter dette året.³

Fra flere internasjonale studier vet vi imidlertid at seksuallovbrudd er en av de kriminalitetsformer som anmeldes i minst utstrekning. Den nasjonale trygghetsundersøkelsen som ble gjennomført i Sverige i 2011, viser at bare 23 prosent av seksuallovbruddene blir anmeldt.⁴ Voldtektsutvalgets anslø at det begås mellom 8 000 og 16 000 voldtekter i Norge årlig. Bare i overkant av 1000 anmeldes. Det er derfor grunn til å tro at mørketallene er store.

1 Pape og Stefansen 2004

2 Haaland, Clausen og Schei 2005

3 Kripos 2012

4 Brottsförebyggande rådet 2012

Den integritetskrenkelsen som en voldtekt innebærer gjør at mange unnlater å synliggjøre sin utsatthet gjennom en politianmeldelse eller ulike typer offerundersøkelser. Det er derfor forbundet med stor grad av usikkerhet å beskrive utvikling over tid, samt å gi dekkende beskrivelser av utsatte og gjerningspersoner. Trendrapporter og typologiseringer av voldtekt basert på opplysninger i straffesaksregistre vil derfor måtte behandles med stor grad av varsomhet.

Helsemessige konsekvenser

I en behovs- og tiltaksanalyse fra Oslo legevakt om utvikling av tilbud til personer utsatt for seksuelle overgrep fra 2004 beskriver en voldtektsutsatt overgrepet som «et sinnssykt stort kjempeskille i livet». Rapporten viser at opplevelsen av skam og skyld kan være så overveldende at det hindrer personer som har vært utsatt for voldtekt å oppsøke volds- og overgrepsmottak. For de som prøver å fortrenge overgrepet og ikke søker hjelp, er det en tendens til at plagene kommer senere.

Flere studier har vist at personer som har vært utsatt for overgrep opplever plager både av fysisk og psykisk karakter i etterkant.⁵ Overgrepserfaringer kan medføre depresjoner, selvmordstanker, tap av tillit til andre mennesker og sosial tilbaketrekning. Det er videre registrert en økt risiko for å utvikle rusproblemer og for å bli utsatt for nye overgrep.

Dixi ressurscenter for voldtatte i Oslo gjennomførte høsten 2011 en nettbasert spørreundersøkelse hvor ofre for voldtekt svarte på en rekke spørsmål. Om lag 55 prosent svarte at de ofte eller svært ofte har hatt selvmordstanker etter voldtekten. Undersøkelsen viser hvilke dramatiske konsekvenser en voldtekt kan ha for den utsatte.⁶

Disse studiene understreker viktigheten av å ha et godt helsetilbud til voldtektsutsatte, både i den akutte fasen og med tanke på den videre oppfølgingen.

Utsatte

Selv om voldtekt kan ramme alle, er visse grupper av befolkningen mer utsatt enn andre. Sårbarheten varierer med alder, kjønn, funksjonsevne, sosial tilhørighet og sosioøkonomisk status. Dette er viktig kunnskap for utvikling av gode og målrettede forebyggings- og hjelpetiltak.

De aller fleste voldtektsofrene er kvinner, og det er nesten utelukkende menn som er gjerningspersoner. Menn er imidlertid også utsatt og det er grunn til å tro at det er store mørketall når det gjelder voldtekt utført av menn mot mannlig kjæreste/partner.

I en norsk undersøkelse gjennomført blant elever i avgangsklasser ved videregående skoler framgår det at ni prosent av jentene rapporterte om erfaringer med voldtekt eller voldtektsforsøk. Under én prosent av guttene rapporterte om slike overgrep. Av jentene oppga 99 prosent at overgriperen var en mann. Av guttene oppga rundt halvparten at overgriperen var en mann.⁷

Flere studier viser at unge kvinner i slutten av tenårene og begynnelsen av tjuårene er langt mer utsatt for voldtekt enn befolkningen for øvrig. Ungdomstiden er en tid der både jenter og gutter utforsker egen seksualitet. For mange preges også denne tiden av betydelig inntak av rusmidler. Dette gjør ungdommene ekstra sårbare. Når unge kvinner er mer utsatt for voldtekt enn resten av befolkningen, og mange av de som begår seksuelle overgrep mot unge kvinner er unge menn, er det behov for å fokusere særlig på ungdommer og unge voksne i arbeidet med å forebygge voldtekt.

Flere norske studier viser en sammenheng mellom seksuelle overgrep i barndommen og seksuell viktigmisering i voksen alder.⁸ En av studiene fant også at de respondentene som rapporterte at de hadde vært utsatt for voldtekt oftere hadde lav utdanning, dårlig råd, svak tilknytning til arbeidslivet, svakere sosialt nettverk og oftere var beruset

5 Hjemdal, Sogn og Schou 2012

6 DIXI ressurscenter for voldtatte 2012

7 Mossige og Stefansen 2007

8 Schei 1990, Pape og Stefansen 2004.

enn de kvinnene som rapporterte at de ikke hadde vært utsatt for seksuelle overgrep.⁹

Kvinner med prostitusjonserfaring er svært utsatt for seksualisert vold. En voldsundersøkelse fra Pro Sentret for 2008 viste at 29 prosent av respondentene hadde opplevd å bli voldtatt i prostitusjon. En like stor prosentandel hadde blitt voldtatt i situasjoner som ikke var knyttet til prostitusjon.¹⁰

Flere internasjonale og nasjonale studier viser at personer med nedsatt funksjonsevne er mer utsatt for seksuelle overgrep enn befolkningen for øvrig. Studiene viser også at overgrepene varer over lengre tid og ofte er av mer alvorlig karakter.¹¹ Det er særlig personer med utviklingshemming og atferdsvansker som står i fare for å bli utsatt for seksuelle overgrep. Det antas at forekomsten av alvorlige overgrep mot personer med utvekslingshemming er mer enn dobbelt så stor som for befolkningen for øvrig.

Voldtekt er også en aktuell problemstilling knyttet til tvangsekteskap og æresrelatert vold. Når ekteskap inngås under press og tvang, og innledningen av det seksuelle samlivet gjerne er en integrert del av selve bryllupsritualet, vil det være liten grad av frivillighet i den seksuelle relasjonen. Når ekteskap inngås mot en eller begge parters vilje, kan det seksuelle samlivet i sin helhet karakteriseres som voldtekt.

Overgripere

Per i dag har vi begrenset kunnskap om hvem som begår voldtekt i Norge. Vi vet imidlertid at de fleste voldtektene i Norge begås av en person som kjenner den utsatte. Denne gruppen vet vi lite om, fordi voldtekten sjelden blir anmeldt.

En norsk studie av straffedømte voldtektsforbrytere fra 2011 viser at variabler som vold, rus samt annen kriminell atferd forekommer ofte.¹²

9 Pape og Stefansen 2004

10 Pro Sentret 2008

11 Olsvik 2010

12 Mjøs 2011

Gjennom kartlegging av overgrepssaker har politiet også foretatt en gjennomgang av hvem overgriper kan være. I følge Kripos gjennomgang av såkalte overfallsvoldtakter i 2011 er menn med ikke norsk landbakgrunn overrepresentert i statistikken. Statistikk materialet er imidlertid begrenset. Ved gjennomgang av forklaringene i 112 saker der gjerningspersonen ikke er kjent, viser beskrivelser av gjerningsmannen og antatt fordeling på landbakgrunn at antatt nord-europeisk landbakgrunn ligger høyest (35 personer), dernest antatt afrikansk landbakgrunn (29), antatt asiatisk bakgrunn (25), antatt øst-europeisk bakgrunn (15), og antatt sør-europeisk bakgrunn (8).¹³

Av Oslo politidistrikts voldtectsrapport for 2010 framgår det at flertallet av gjerningsmennene er europeiske – de fleste norske – når det gjelder samtlige voldtakter, bortsett fra overfallsvoldtaktene. Av til sammen 24 anmeldte overfallsvoldtakter i Oslo i 2010, er det identifisert fem antatte gjerningspersoner som alle hadde utenlandsk opprinnelse. Antallet er imidlertid så lavt at det ikke gir grunnlag for å trekke slutninger når det gjelder overgripere og landbakgrunn. To av de identifiserte gjerningspersonene var under 18 år, og to hadde alvorlige psykiatriske diagnoser. Det framheves i Oslo politidistrikts rapport at generaliseringer om at Oslos voldtectsmenn er utlendinger ikke medfører riktighet.

Holdninger

Straffeloven § 192 rammer alle voldtakter uavhengig av relasjonen mellom utsatt og gjerningsperson og sammenhengen voldtekten finner sted innenfor. Verken lovteksten eller lovens forarbeider tilsier at den ene formen for voldtekt skal anses som mer straffverdig og straffes strengere enn de andre. Tvert i mot presiseres det i forarbeidene til ny straffelov at det ikke skal være et slikt skille.¹⁴

13 Kripos 2012

14 Ot.prp. nr. 22 (2008-2009)

Flere undersøkelser om voldtekt viser imidlertid at det er en utstrakt holdning i befolkningen generelt at ikke alle voldtektsutsatte er like «verdige». Amnesty International og Reform – ressurscenter for menn sin undersøkelse av menns holdninger til voldtekt fra 2007, viste at 30 prosent av de spurte mente at en kvinne som er beruset helt eller delvis er ansvarlig dersom hun utsettes for seksuelle overgrep. Halvparten av de spurte mente at en kvinne som flørter åpenlyst helt eller delvis er ansvarlig dersom hun blir utsatt for overgrep. Hver femte av de spurte mente at en kvinne helt eller delvis er ansvarlig for overgrepet dersom hun er kjent for å ha hatt flere partnere. Dixi ressurscenters nye undersøkelse fra våren 2012 om nordmenns holdninger til voldtekt bekrefter at disse holdningene fortsatt eksisterer i befolkningen. 27 prosent av de spurte i undersøkelsen mente at en beruset kvinne må «dele skyld» hvis hun blir voldtatt etter å ha blitt med en person hun ikke kjenner hjem fra byen.

I en studie om voldsutsatte barn og unge i Oslo fra 2009 konkluderes det med at de alvorligste tilfellene av seksuelle krenkelser og overgrep skjer i kjærestereelasjoner.¹⁵ En kvalitativ undersøkelse om kvinners oppfatning av overgrep viste at kvinnene selv ofte ikke definerer overgrep som voldtekt, selv om overgrepet de har vært utsatt for omfattes av straffeloven § 192. Dette gjelder spesielt der overgrepet er rusrelatert eller begått av tidligere eller nåværende partner.¹⁶ Studier av anmeldelsestilbøyelighet viser også at sjansen for at voldtekt blir anmeldt synker jo nærmere relasjonen mellom overgriper og utsatt er.

Det er fare for at mange av de som ikke anmelder legger skylden på seg selv for overgrepet. Undersøkelsen fra Dixi ressurscenter viser at 80,2 prosent følte seg skamfull etter voldtekten, og 65 prosent følte det var deres egen skyld. Følelsen av skam og skyld må antas å være nøye knyttet sammen med holdninger til voldtekt. Det synliggjør behovet for å kommunisere klart og tydelig om den grove

krenkelsen og uretten et seksuelt overgrep er. Det synliggjør også behovet for å understreke at voldtekt er en straffbar handling og at det kun er overgriper som har skyld i overgrepet.

Ulike personer kan ha forskjellig oppfatning av hva som er en grenseoverskridelse som innebærer et seksualovergrep eller voldtekt. Bagatellisering av grenseoverskridelser, både fra den utsattes side, fra dennes familie og omgangskrets, og fra overgriperens side, kan gjøre det vanskelig for utsatte å definere handlingen som et overgrep. Mens voldtekt med overfall av fremmed gjerningsperson og bruk av vold og makt fordømmes av de fleste, oppfatter befolkningen mer gråsoner når det skjer krenkelser mellom kjente, ved press og trusler fremfor fysisk vold, ved overgrep mot en person som sover eller er bevisstløs på grunn av rus, eller hvor hendelsesforløpet er innledet ved gjensidig flørtning. Grensen mellom frivillig og ufrivillig aktivitet kan vurderes forskjellig, og kunnskap om krenkelsen helsemessige konsekvenser er varierende.

Patriarkalske strukturer, manglende kjønnslikestilling og et nedsettende kvinnesyn brukes ofte som forklaring på vold som forekommer i deler av innvandrerbefolkningen. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at dette er forhold som utelukkende gjelder minoritetsbefolkningen. Ulike syn på seksualitet og kjønn, maktforhold og patriarkalske strukturer vil også ha betydning for forekomsten av voldtekt i majoritetsbefolkningen. Voldtekt kan være utslag av avmaktfølelse og frustrasjon knyttet til egen utilstrekkelighet. Slike følelser vil kunne oppstå og få betydning for utvikling av overgrepets atferd i både minoritets- og majoritetsbefolkningen.

Nasjonellt Centrum for Kvinnofrid (NCK) ved Uppsala Universitetet viser i sin antologi om voldtekt fra 2010 at man innen ulike behandlingsopplegg for overgripere i Sverige ser tendenser til at maktulighet som forklaringsmodell for seksuell vold i større grad brukes for etnisk ikke-svenske overgripere enn for etnisk svenske.¹⁷ Det kan være gode grunner til å

15 Mossige og Dyb 2009

16 Smette og Stefansen 2006

17 Nasjonellt Centrum for Kvinnofrid (NCK) 2010

ha et spesielt blikk for kulturelle særtrekk når man analyserer overgrep begått av menn med innvandrerbakgrunn. Det er imidlertid uheldig dersom man gjennom slike analyser skaper et inntrykk av at overgrep begått av menn med innvandrerbakgrunn er et resultat av «deres kultur», mens overgrepene begått av nordiske menn utelukkende forstås som avvik fra «vår kultur». Voldtektsunderstøttende mekanismer finnes også i det norske samfunnet/«vår egen kultur». Disse må ikke ignoreres når etnisk norske menns overgrep skal analyseres og forklares og siden danne grunnlag for utviklingen av forebyggende tiltak.

Kategorisering

Voldtekter skjer under ulike omstendigheter og i ulike relasjoner, som igjen kan gi grunnlag for en inndeling i ulike kategorier. Overgrepet kan finne sted i hjemmet, på offentlig sted, på fest eller på andre arenaer. Relasjonen mellom overgriper og utsatt vil variere fra personer som er helt ukjente for hverandre til personer som tilhører samme vennemiljø, eller er nåværende eller tidligere kjærester, eller ektefeller/samboere.

God kunnskap om situasjon, relasjon og andre karakteristika er av stor betydning i forebyggingsarbeidet. I et forebyggingsperspektiv vil det derfor være nyttig å se nærmere på noen fellestrekk ved ulike situasjoner der voldtekt finner sted. Det understrekes at en slik kategorisering utelukkende benyttes for å målrette de forebyggende tiltakene best mulig, og ikke innebærer at ansvaret plasseres noe annet sted enn hos overgriperen.

Om Voldtektsrapporten for Oslo for 2010
Oslo politidistrikts voldtektsrapport for 2010, «Voldtekt i den globale byen», omhandler anmeldte voldtekter. I rapporten har Oslo politidistrikt identifisert fire typer sammenhenger som voldtektene skjer innenfor; festrelaterte voldtekter, relasjonsvoldtekter, sårbarhetsvoldtekter og overfallsvoldtekter. Noen av voldtektene vil ikke kunne plasseres i noen av disse kategoriene, og ble i rapporten plassert i kategorien «annen».

«Festrelaterte voldtekter» kjennetegnes ved at hendelsesforløpet er knyttet til fest og uteliv, og overgrepene skjer i relasjon til dette. Både offer og gjerningsperson er ofte unge. En del av disse voldtektene finner sted på nachspiel, gjerne etter forutgående kontakt og etter konsum av betydelige mengder alkohol. Mange melder om «blackout», og at de ikke husker nøyaktig hva som skjedde.

«Relasjonsvoldtektene» skjer i primærrelasjoner, overfor ektefeller eller partner i et fast forhold, overfor personer som bor sammen, eller eks partnere. Voldtekten kan være et engangstilfelle, men skjer ofte som et ledd i en rekke andre overgrep hvor vold også kan være en del av krenkelsen, og som del av mishandlingsforhold.

«Sårbarhetsvoldtekter» er overgrep overfor personer som lever et liv som ofte er ensomt og isolert. Vedkommende befinner seg i en sårbar situasjon og mangler sosialt nettverk. Livssituasjonen gjør at vedkommende er spesielt utsatt for ustabile/aggressive personer. De sliter med å komme seg ut av situasjonen og som følge av dette risikerer de også å bli utsatt for gjentakende krenkelser. Personer i prostitusjon, i tunge rusmiljø, i institusjon eller i trykdeboliger kan være typisk utsatte grupper.

«Overfallsvoldtekter» er voldtekter som begås overfor intetanende personer, gjerne uten foranledning, og hvor den utsatte ser ut til å være et tilfeldig valgt offer for en ukjent gjerningsmann. Voldtekter som begås på offentlig sted vil ofte være overfallsvoldtekter, men overgrepet kan også finne sted for eksempel på en arbeidsplass eller et utested, i en oppgang eller i en bil.

Det er et mål å unngå at noen utsettes for de påkjenninger en voldtekt medfører. Enhver skal kunne føle seg trygg, både i byens gater, i vennemiljøet og i hjemmet.

I 2009 ble Regjeringens strategi for forebygging «Fellesskap – trygghet – utjevning» lagt frem. Strategien vektlegger viktigheten av å forebygge snarere enn å reparere. God forebygging på en rekke samfunnsområder er en investering i framtiden. Det sparer oss for store kostnader, både økonomiske og menneskelige. Det gjelder for samfunnet som helhet, for den som utsettes for en kriminell handling, og også for gjerningspersonen.

På justisfeltet er strategien fulgt opp med en egen kriminalitetsforebyggende handlingsplan «Gode krefter», samt flere handlingsplaner hvor forebyggingen er rettet inn mot spesifikke kriminalitetsutfordringer.

Regjeringen har en bred tilnærming til forebygging, hvor betydningen av å arbeide på tvers av samfunnssektorer framheves. Likeledes framheves betydningen av at innsatsen settes inn på et så tidlig tidspunkt som mulig. Det vektlegges også at det forebyggende arbeidet må være kunnskapsforankret.

Det er viktig å videreutvikle og koordinere en bred, helhetlig innsats mellom politiet og kommunen, og mellom offentlig, privat og frivillig sektor i forebyggingsarbeidet. Regjeringen har vektlagt Politiråd som en viktig kriminalitetsforebyggende arbeidsform. Politiråd er et samarbeidsforum på strategisk nivå i politiet og kommunen. Gjennom dette samarbeidet kan kommunen trekkes inn i det forebyggende arbeidet, jf. kapittelet om samarbeid og samordning.

Voldtektsutvalget viser til at ungdomsvoldtekter kjennetegnes ved at det skjer mellom jevnaldrende ungdom som kjenner hverandre fra før, og at det ofte er alkohol eller andre rusmidler med i bildet. I Voldtektsrapporten 2010 fra Oslo framgår det at av alle anmeldte voldtekter er det kategorien festrelaterte voldtekter som er størst. Overgrepene skjer

som nevnt gjerne i relasjoner mellom unge voksne personer i forbindelse med helgens uteliv og da særlig i etterkant av festingen, enten på vei hjem, på nachspiel eller på overnatting. I denne konteksten konsumeres gjerne betydelige mengder alkohol. Mange av de som anmelder festrelaterte voldtekter forteller at de i løpet av kvelden fikk «blackout» og ikke kan huske hva som skjedde. Andre kan ha fulgt med noen på nachspiel eller tatt med seg folk hjem, og der opplevd ikke å bli respektert når de har sagt nei til seksuell omgang. De festrelaterte voldtektene synes som et voksende problem.

Dette underbygger behovet for å rette oppmerksomhet mot respekt for egne og andres grenser og seksuell integritet i forebyggingsarbeidet. Det er også viktig å synliggjøre overgriperens ansvar gjennom i enda større grad å jobbe forebyggende rettet mot gutter og menn. I tillegg er det behov for å rette oppmerksomhet mot sammenhengen mellom rus og voldtekt.

En god metode for forebygging er å gi alderstilpasset undervisning om kropp, grenser og seksualitet. Det er avgjørende for resultatet at slik undervisning gis fra tidlig alder og fortsetter gjennom hele skoleløpet, fra grunnskole til videregående.

Helsedirektoratets handlingsplan «Forebygging av uønsket svangerskap og abort 2010–2015 – strategier for bedre seksuell helse» inneholder mange tiltak relatert til seksuell helse og handlingskompetanse. Ett av hovedmålene i handlingsplanen er økt kunnskap om seksualitet. Å gi ungdom god kunnskap og bidra til at de er trygge på sin egen seksualitet, vil være et viktig bidrag i et langsiktig arbeid for å forebygge voldtekter.

Barnehage og skole

I barnehagens formålsbestemmelse står det blant annet at «barna skal få utfolde skaperglede, undring og utforskertrang. De skal lære å ta vare på seg selv, hverandre og naturen. Barna skal utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. De skal ha rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger».

Et av fagområdene i «Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver» omhandler kropp, bevegelse og helse. For at barna skal utvikle forståelse og respekt for egen og andres kropp må personalet bidra til et leke- og læringsmiljø som:

- sørger for at kropps- og bevegelseskulturen i barnehagen gjenspeiler mangfoldet i barnas kulturelle forankring og tar hensyn til kulturforskjeller når det gjelder forholdet til kropp,
- tilrettelegger for og inspirerer til trygg og utfordrende kroppslig lek og aktivitet for alle, uansett kjønn og kroppslige, psykiske og sosiale forutsetninger, og
- forstår og gir oppmuntrende bekreftelse på barns sansemotoriske og kroppslige lek og inspirerer alle barn til å søke fysiske utfordringer og prøve ut sine kroppslige muligheter.

Barn har rett til medvirkning tilpasset alder og forutsetninger. Både kroppslig og språklig gir barn uttrykk for hvordan de har det. De yngste barna formidler sine synspunkter ved kroppsholdninger, mimikk og andre følelsesmessige uttrykk. Barns følelsesmessige uttrykk skal bli tatt på alvor. Barn må støttes til å undre seg og stille spørsmål. De må oppmuntres aktivt til å gi uttrykk for sine tanker og meninger og møte anerkjennelse for sine uttrykk. Der hvor barns selvfølelse krenkes, ligger kimen til hensynsløshet, mobbing og manglende empati.

For å styrke det viktige arbeidet med inkludering, tilhørighet og sosial kompetanse har Kunnskapsdepartementet satt i gang en kompetansesatsing for barnehageansatte i 2012, kalt «Vennskap og deltakelse». Kunnskapsdepartementet bruker om lag 40 millioner kroner på satsingen og målet er å styrke barnehagepersonalets kompetanse i å omsette formålsbestemmelsen til praktisk arbeid i barnehagen.

Skolen er en viktig arena for langsiktig forebyggende arbeid. Der er barn og unge sammen over tid, og forholder seg til og tester ut egne og andres grenser. Det skjer grenseoverskridelser, eller grenseoverskridelser kan ha sin opptakt på skolen. Derfor er det også gode muligheter for å forebygge i skolen. Læreplanverket er rammeverket for hele skolens

virksomhet. Forebyggende arbeid bør tilpasses skolens øvrige virksomhet og hjemles i opplæringsloven, generell del av læreplanverket og i kompetansemål i ulike trinn og fag.

Et godt læringsmiljø er et viktig utgangspunkt for dette forebyggingsarbeidet. Med bakgrunn i St.meld. nr. 31 (2007–2008) «Kvalitet i skolen» har Utdanningsdirektoratet utarbeidet den femårige satsingen «Bedre læringsmiljø». Det overordnede målet med «Bedre læringsmiljø» er at alle elever skal oppleve et godt og inkluderende læringsmiljø som fremmer trygghet, helse, trivsel og læring. Videre skal satsingen bidra til at alle kommuner, fylkeskommuner og skoleledere har et forsvarlig system som sikrer elevenes rettigheter etter opplæringsloven kapittel 9a. Bedre læringsmiljø omfatter også blant annet veiledning om oppfølging av regelverket, veiledning om beredskap og krisehåndtering og materiell for samarbeid mellom hjem og skole.

Utdanningsdirektoratet støtter flere lokale utviklingsprosjekter som arbeider med læringsmiljøet. En forskergruppe har utviklet materiell for arbeid med læringsmiljøet i forbindelse med satsningen. Materiellet kan brukes av skoler til helhetlig og systematisk arbeid med elevenes læringsmiljø. Det finnes blant annet forskningsbaserte råd om sentrale temaer som klasseledelse og relasjonskompetanse mellom elever, og mellom lærere og elever. Støtten til slike forskningsbaserte programmer er videreført i 2012.

Satsingen på «Bedre læringsmiljø» fortsetter for å styrke skolens kompetanse på relasjoner mellom elever og mellom elever og lærere, klasseledelse, hjem-skole samarbeid og ledelse, organisasjon og kultur for læring. Styrket kompetanse på relasjoner kan innebære å gi barn og unge mulighet til å identifisere og sette ord på tanker og følelser, og bli flinkere til å mestre vanskelige situasjoner. Satsingen ønsker blant annet å gi lærere og andre i skolen praktiske verktøy, trening og grunnlag for refleksjon rundt egen medvirkning til hvordan elever kan føle trygghet og tilhørighet.

I denne sammenhengen vises det også til veiledningsheftet «Seksualitet og kjønn – et ressurshefte for lærere i grunnskolen», som har som mål å fungere som en faglig ressurs når lærere tar opp temaer knyttet til arbeidet med for eksempel grensesetting, seksuell trakassering, seksuelle overgrep og vold. Heftet tar utgangspunkt i kompetansemål i ulike fag. Ressursheftet inneholder også ideer til elevaktiviteter og viser til kilder og litteratur som kan brukes i opplæringen. Materiellet er ment som støtte og inspirasjon i det lokale arbeidet der skolene har bruk for det.

Det vises videre til veilederen «Fra bekymring til handling – en veileder om tidlig intervensjon på rusområdet». Tidlig intervensjon på rusområdet har fellestrekk med, og overlapper til dels, tidlig intervensjonsarbeid for å forhindre utvikling av for eksempel psykiske lidelser, atferdsvansker og kriminalitet. Mange voldtekter begås av gjerningsmenn som er påvirket av alkohol eller andre rusmidler.

Som et tiltak i regjeringens handlingsplan for likestilling mellom kjønnene, «Likestilling 2014», skal det utvikles et kurs om grensesetting, kjønn, kropp og seksualitet for den videregående skolen. Kurset har til hensikt å gjøre både gutter og jenter mer bevisste på verdien av likestilling, likeverd og gjensidig respekt.

Kunnskapsdepartementet vil i 2012 gi økonomisk støtte til Sex og politikk - Foreningen for seksuell og reprodutiv helse og rettigheter, til utvikling av undervisningsmaterieell og kompetanseheving om seksualitet. Dette skal bidra til at det utvikles et godt tilrettelagt materiale om disse problemstillingene til bruk i skolen. Det vil i 2012 også gis tilskudd til Landsforeningen for lesbiske og homofile til arbeid med økt kompetanse i skolen om lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (Rosa Kompetanse skole).

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten er et gratis lavterskeltilbud til alle barn og unge 0-20 år og deres foreldre, og til gravide. Formålet for tjenesten er å

fremme psykisk og fysisk helse, fremme gode sosiale og miljømessige forhold og forebygge sykdommer og skade. Helsestasjons- og skolehelsetjenesten har kontakt med nesten alle barn og unge og familiene deres, og kan arbeide forebyggende og delta i samarbeid om barn og unge som er utsatt for seksuelle overgrep, og foresatte til disse barna. Tjenesten omfatter svangerskapsomsorg, helsestasjon for barn 0-5 år, skolehelsetjeneste i barne-, ungdoms- og videregående skole, og helsestasjon for ungdom.

I «Nasjonal helse- og omsorgsplan» framgår det at helsestasjons- og skolehelsetjenesten er sentrale i det helsefremmende og primærforebyggende arbeidet, og skal være lett tilgjengelig for barn og unge. Det er viktig at tjenesten har kompetanse som kan ivareta de oppgaver som er tillagt helsestasjoner og skolehelsetjenesten. Det omtales i planen at skolehelsetjenesten kan identifisere og følge opp barn og unge som står i fare for å falle ut av skolen. Videre påpekes at det kan være hensiktsmessig at skole og skolehelsetjenesten utvikler rutiner for oppfølging av barn og unge som har høyt fravær. Det skal også arbeides for at samarbeidet mellom skolen og skolehelsetjenesten blir sterkere forankret, slik det fremkommer i St.meld. nr.16 (2006–2007) «...og ingen sto igjen», og i St.meld. nr. 20 (2006 – 2007) «Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller».

Brukerundersøkelser viser at i alt 93 prosent av ungdom og foresatte til barn med psykiske problemer opplever at helsestasjonen møter dem på en positiv og ivaretagende måte, og omdømmeundersøkelser viser at helsestasjonen har høy tillit i befolkningen. Der skolehelsetjenesten er tilgjengelig, benyttes den av 50 prosent av elevene. En skolehelsetjeneste med rett kapasitet er tilgjengelig for barn og unge fordi den er gratis og har alle barn som målgruppe, er lokalisert et sted barn og unge oppholder seg og er et sted barn og unge kan komme uten å bestille time. Skolehelsetjenesten kan tilby tidlige og adekvate tiltak, gjennom

blant annet å løse eller eventuelt henvise videre til for eksempel fastlege eller spesialisthelsetjenesten. Skolehelsetjenesten er et sted barn og unge kan gå uten å føle seg stigmatisert. En «ufarlig» henvendelse om vondt et sted i kroppen kan være innfallsporten til en samtale om mer følsomme tema som sosiale eller psykiske problemer.

Fordi skolehelsetjenesten har en kontaktflate mot alle barna i skolen, har tjenesten en mulighet til å fange opp barn i sosial eller helsemessig risiko på et tidlig stadium. Tjenesten skal ha et tett samarbeid med skolen, elever og foresatte om elevers arbeids- og læringsmiljø, og kan også bidra med undervisning og deltakelse i foreldremøter. I tillegg til å følge opp elevene i skolehelsetjenesten, vil tjenesten kunne henvise til spesialisthelsetjeneste eller ta kontakt for forsterket støtte av andre tjenester i kommunen i forhold til levevaner, levekår, familieforhold, psykisk og fysisk helse. Ansatte i tjenesten skal i tillegg ha større grad av oppsøkende virksomhet til barn og unge med spesielle behov. Det kan være hjemmebesøk, eller på steder barn og ungdom oppholder seg. En velfungerende skolehelsetjeneste er viktig for at barn og unge som er utsatt for seksuelle overgrep fanges opp og får nødvendig hjelp og oppfølging.

Det er et mål å styrke tilgjengelighet og kapasitet i helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Midler til kommunale tjenester gis hovedsakelig gjennom frie inntekter, og prioriteringer mellom tjenester og behov skjer lokalt. Det er etablert en tilskuddsordning for å styrke helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Dette tilskuddet ble i statsbudsjettet for 2012 styrket med 10 millioner kroner. Tilskuddet skal prioriteres gitt til kommuner som vil styrke tjenesten som en integrert del av en helhetlig satsing på forebyggende arbeid.

Det pågår et arbeid med å revidere forskriften for helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Et siktemål med revideringen er å tydeliggjøre de kravene som stilles til disse tjenestene.

Holdningsarbeid og informasjon

Arbeidet for å utvikle gode holdninger må foregå på flere arenaer. Ungdomstiden er en periode i livet hvor man utforsker nye livsområder og tilegner seg nye erfaringer og kunnskaper. Egen seksualitet er ett av disse områdene. Foreldre og foresatte har i denne forbindelse et ansvar for å lære de unge å ha respekt for egne og andres grenser, både kroppslige og psykiske. Det er særlig viktig å bevisstgjøre unge gutter om dette, i og med at voldtekter også blant ungdom har en klar overvekt av mannlige gjerningspersoner og kvinnelige utsatte.

Voldtektsutvalget pekte i sin utredning på at samfunnet må ta i bruk et mangfold av virkemidler innenfor alle samfunnssektorer i arbeidet for å ansvarliggjøre overgripere, og for å forebygge og bekjempe voldtekt. Det er behov for mer forskning for å identifisere de mest effektive metodene, men utvalget understreket at fravær av vitenskapelig dokumentasjon ikke er en tilstrekkelig begrunnelse for ikke å foreta seg noe. Utvalget presiserte også at generelle holdningskampanjer, tiltak rettet spesielt mot mannsdominerte miljøer eller arbeidsplasser osv. kan ha en verdi.

Innvandrere og flyktninger som er nyankommet til Norge har ofte ikke tilstrekkelig kunnskap om rettigheter og plikter i det norske samfunnet. Mange kommer fra land der kvinner har mindre grad av rettssikkerhet enn i Norge. I samfunnskunnskapsdelen av norskopplæringen rettet mot nyankomne innvandrere legges det til rette for kunnskapsbasert dialog om temaet likestilling, samt kvinners og barns rettigheter.

«Regnbueprosjektet» var et prosjekt i regi av familievernnet i Oslo, organisert som et dialog- og opplæringsseminar for ressurspersoner i minoritetsbefolkningen. Seminaret kvalifiserte deltakerne til å fungere som gruppeledere i egen befolkningsgruppe. Temaene var sentrert om blant annet lover og regler i Norge, familiekultur, kjønnsroller, seksualitet og oppdragelse av barn. Prosjektet er evaluert av Norsk senter for oppvekst, velferd og aldring (NOVA) og har høstet anerkjennelse.

Erfaringer fra dette prosjektet kan være nyttig også i det forebyggende arbeidet mot voldtekt.

Tiltak 1–11

1. Fokus på seksualitet og kjønn i læreplanen

Læreplanens fokus på ulike former for krenkelser, relatert blant annet til seksualitet og kjønn, skal styrkes. Utdanningsdirektoratet skal gjennomgå relevante læreplaner med tanke på å tydeliggjøre kompetansemål i læreplanene for å fremme elevenes holdninger mot vold, krenkelser, vold knyttet til seksualitet og vold i nære relasjoner, jf. tiltak 2 i Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2012.

Ansvarlig: KD
Gjennomføring: 2012–2013

2. Støttmateriell – rusmiddelforebyggende arbeid i skolen

Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet vil i fellesskap utgi støttematerialet «Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen – forslag til læringsaktiviteter». Dette støttematerialet er knyttet opp mot relevante kompetansemål i læreplanverket i de ulike fag. Materialet har et spesielt fokus rettet mot utfordringer i russetida. Støttematerialet er også tilpasset satsingen «Bedre læringsmiljø».

Ansvarlig: KD og HOD
Gjennomføring: 2012

3. Undervisningsmateriale om grenser, seksuelle krenkelser og voldtekt

Uke Sex er en pågående årlig undervisningskampanje utviklet av Sex og politikk som tilbyr materiale til undervisning om seksualitet på 7. til 10. trinn i grunnskolen. Det skal iverksettes et prosjekt i regi av Sex og politikk for å utvide undervisningsmaterialet med et eget temamateriale om grenser, seksuelle krenkelser og voldtekt.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012

4. Støttmateriell for FAU

Kunnskapsdepartementet vil lage støttmateriell som kan gjøre det lettere for FAU (Foreldrerådets arbeidsutvalg) å sette temaområdet voldtekt og seksuelle overgrep på dagsorden.

Ansvarlig: KD
Gjennomføring: 2013

5. Veiledningsmateriale for foreldre

Det skal utarbeides veiledningsmateriale for foreldre om hvordan tema som seksualitet, respekt for kroppsgrenser og vold kan tas opp med barna. Veiledningsmaterialet skal inneholde konkret informasjon om vold og voldtekt og konsekvenser av overgrep, samt gi råd og eksempler på hvordan man kan informere og påvirke barn og unges holdninger.

Ansvarlig: BLD og HOD
Gjennomføring: 2013

6. Forebyggende arbeid i helsestasjons- og skolehelsetjenesten

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten skal bidra i det forebyggende arbeidet knyttet til voldtekt. Det pågår et arbeid med revidering av forskrift om helsefremmende og forebyggende arbeid i helsestasjons- og skolehelsetjenesten.

Veilederen til forskriften skal også revideres, og i den forbindelse skal det vurderes hvordan arbeidet knyttet til å forebygge voldtekt best kan ivaretas i tjenesten.

Ansvarlig: HOD

Gjennomføring: 2013–2014

7. Forebygge vold mot kvinner i prostitusjon

Det skal iverksettes et prosjekt i regi av Pro Sentret for å forebygge vold, herunder voldtekt, mot kvinner i prostitusjon gjennom å heve bevisstheten hos den enkelte kvinne, øke evnen til mestring i truende situasjoner, og tilføre kvinnene kunnskap om rettigheter, hjelpetiltak og voldsproblematikk.

Ansvarlig: JD

Gjennomføring: 2012–2013

8. Holdningskampanje mot voldtekt

Justis- og beredskapsdepartementet vil i samarbeid med KRÅD (Det kriminalitetsforebyggende råd) iverksette en holdningskampanje mot voldtekt. Ungdom skal ha en sentral rolle i utformingen av kampanjen ved å delta i fokusgrupper, og uttale seg om budskap og utforming og hvordan målgruppen effektivt kan nås. Fokusgruppene og kampanjen skal ta hensyn til bredden i befolkningen i forhold til kjønn, etnisitet og seksuell orientering.

Ansvarlig: JD

Gjennomføring: 2012–2013

9. Introduksjonskurs for innvandrere

I introduksjonsprogram for innvandrere legges det til rette for informasjon og kunnskapsbasert dialog om likestilling, kvinners og barns rettigheter, og samfunnets syn på vold og voldtekt. Kunnskap og metode om hvordan disse temaene best kan håndteres i introduksjonsprogrammet skal være et tema i etterutdanning av lærere som underviser nyankomne innvandrere i samfunnskunnskap.

Ansvarlig: BLD

Gjennomføring: 2013–2014

10. Holdningsskapende arbeid i innvandremiljøer

Erfaringene fra Regnbueprosjektet i familievernnet skal spres og tas i bruk som holdningsskapende tiltak overfor innvandrere.

Ansvarlig: BLD

Gjennomføring: 2013

11. Kunnskapsundersøkelser om voldtekt

Det skal gjennomføres en studie om forekomst av vold i nære relasjoner og voldtekt ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), jf. handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011. Det skal videre gjennomføres tre studier om kjennetegn ved voldtektsmenn ved de regionale kompetansesentrene for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri. Gjennom disse studiene vil vi innhente kunnskap om voldtekt som vil kunne ligge til grunn for ytterligere forebyggende tiltak.

Ansvarlig: JD

Gjennomføring: 2012–2014

Ved en voldtekt opplever mange at både liv, helse og personlig integritet er alvorlig truet. Riktig hjelp til rett tid kan bidra til å hindre eller redusere langvarige helseplager som kronisk posttraumatisk stressyndrom, dissosiasjon, depresjon, selvmordstanker og selvdestruktiv atferd, somatiserende reaksjoner, samt seksuelle og sosiale problemer. God hjelp kan ytes i primærhelsetjenesten, men noen vil ha behov for hjelp fra spesialisthelsetjenesten. Det er viktig at personell som følger opp voldtektsutsatte har tid og kompetanse til dette. Det er store utfordringer med å nå fram til alle de som har vært utsatt for et overgrep. Mange opplever situasjonen sin som så vanskelig og smertefull at de ikke en gang ber om hjelp fra hjelpeapparatet.

Unge som utsettes for voldtekt av jevnaldrende som de kjenner fra før, og hvor det er alkohol eller andre rusmidler med i bildet, klandrer ofte seg selv og gjør alt de kan for å skjule det som har skjedd. Det er vanskelig for dem å ta kontakt med politi, lege, psykolog eller andre instanser som kan tilby hjelp, behandling og oppfølging. Det kan også synes som om menn i mindre grad enn kvinner oppsøker hjelp etter et overgrep.¹⁸

Voldtekt og overgrep mot personer med nedsatt funksjonsevne blir i liten grad avdekket og anmeldt. Dette kan ha flere årsaker. I mange tilfeller kan de som utsettes for seksuelle overgrep befinne seg i en avhengighetssituasjon til overgriper. Dette kan gjøre det vanskelig å anmelde eller varsle om overgrep. Funksjonsnedsettelse kan gjøre det vanskelig å benytte ordinære kanaler og systemer for å varsle om overgrep som har funnet sted. Det er derfor viktig å påse at det alminnelige apparatet for varsling er tilgjengelig for alle.

Personer med kommunikasjonsvansker/utviklingshemming opplever særlige utfordringer når det gjelder å fortelle hva som har skjedd. Mangelfull kunnskap om seksualitet og grensesetting kan samtidig representere en hindring i forhold til å forstå og uttrykke at det har skjedd et overgrep. Det

er ofte avgjørende at hjelpeapparatet har tilstrekkelig kompetanse til å forstå årsakene til atferdsendringer og gripe fatt i dette.

Pro Sentrets voldsundersøkelse fra 2008 viser at kvinner i prostitusjon i liten grad oppsøker hjelp etter å ha blitt utsatt for voldtekt.

Personer fra enkelte innvandremiljøer kan stå overfor ekstra utfordringer gjennom tabuforestillinger knyttet til voldtekt/seksuelle overgrep. I noen tilfeller avstår personer med innvandrerbakgrunn fra muligheten til å søke hjelp etter voldtekt av frykt for at de kan bli møtt med alvorlige sanksjoner fra familien og nettverket. Noen vil bøye seg for familiens press for å unngå at familien skal tape ansikt i miljøet.

Det er viktig å ta høyde for at det er forskjeller på hvor akseptabelt det er å snakke åpent om problemer. Ulik bakgrunn kan innebære ulike uttrykksformer ved belastninger, især innenfor intimsfæren. For noen vil det å snakke om voldtekt være beheftet med betydelige fordommer og skam. Det er viktig å legge til rette for bruk av tolk i hjelpetiltak, og at relevant informasjonsmaterieell, inkludert nettbasert informasjon, oversettes til flere språk.

Kunnskap om vold, rettigheter og plikter bør styrkes gjennom å søke dialog med religiøse og andre uformelle ledere i innvandremiljøer. Barn, unge, kvinner og menn med innvandrerbakgrunn nås gjennom de samme kanalene som personer med majoritetsbakgrunn – på skolen, gjennom helse-søster, lærere, rådgivere, gjennom fastlege og andre deler av helsevesenet. Ansatte i det offentlige tjenesteapparatet må imidlertid kjenne til hvilke utfordringer som særlig knytter seg til innvandrerbefolkningen, og tiltak, tjenester og kommunikasjon må tilpasses i den utstrekning det er nødvendig.

18 Oslo Legevakt 2004

Overgrepsmottak

Etableringen av et landsdekkende helsetilbud til overgrepsutsatte er et resultat av en økt offentlig satsning innen dette området. Helsetjenestetilbudet til volds- og voldtektsutsatte er styrket gjennom opprettelsen av volds- og overgrepsmottak, som nå finnes over hele landet. Overgrepsmottakene skal gi akutt hjelp til personer som har vært utsatt for vold i nære relasjoner og/eller seksuelle overgrep. De tjenestene et overgrepsmottak skal tilby er dels primær- og dels spesialisthelsetjenester, og dels også tjenester knyttet til politiarbeid. Overgrepsmottakene skal være en inngangsport for å søke hjelp, og skal koordinere den hjelpen overgrepsutsatte har behov for også innen andre deler av helse- og omsorgstjenesten.

I henhold til Helsedirektoratets veileder om overgrepsmottak fra 2007, IS-1457, menes med «overgrepsmottak» en helsetjeneste med det spesifikke mål å gi tilbud til personer som har vært utsatt for seksuelle overgrep eller vold i nære relasjoner. Veilederen gir retningslinjer for helsetjenestetilbudet til overgrepsutsatte. Formålet med arbeidet ved overgrepsmottak er å redusere helseskader på kort og lang sikt. Overgrepsmottak skal i henhold til veilederen organiseres slik at alle grupper, også menn, føler at mottaket er for dem. Overgrepsmottaket skal være en inngangsport for å søke hjelp, en koordinerende enhet som ivaretar helhetsperspektivet og samarbeider med og/eller henviser til andre aktuelle deler av helsetjenesten.

Fra 1. januar 2010 er det innført egenandelsfritak for første konsultasjon hos lege når akutt hjelp er søkt etter seksuelle overgrep og/eller vold i nære relasjoner.

Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin (Nklm) har fra 2008 hatt som oppgave å bidra til kompetanseheving, forskning og fagutvikling vedrørende overgrepsmottak.

Etablering av overgrepsmottak var ett av 50 tiltak i regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2008-2011) «Vendepunkt». Overgrepsmottakene er i dag knyttet til legevaktmedisinen (jf. St.prp. nr. 1 (2004-2005)), men organisert på forskjellige måter. Av dagens 23 overgrepsmottak er 15 mottak lokalisert ved legevakt og 8 ved sykehus/gynekologiske avdelinger. Ifølge en rapport fra Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin (Nklm) om status for overgrepsmottak i Norge i 2009 (2010), ble det registrert 1 322 pasienter ved overgrepsmottakene dette året.

Av øvrige offentlige tjenester som er sentrale for utsatte, er først og fremst kommunehelsetjenesten gjennom fastlegen, samt spesialisthelsetjenesten, krisesentertilbudet, de regionale ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS), Barnevernet, Familievernkontorene, Nav, Vern for eldre og Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre (RKK).

Det er behov for kompetanseheving i kommune- og spesialisthelsetjenesten når det gjelder traumerelaterte skader og tilstander. Etter 22. juli 2011 er det igangsatt implementeringsarbeid knyttet til spredning av behandlingsmetoden TF-CBT (traumefokusert kognitiv terapi), og det er et mål at dette arbeidet skal komme flere målgrupper til gode.

Voldtektsutvalget framhevet i sin rapport at et velfungerende overgrepsmottak kan være helt avgjørende for oppklaringen av en voldtektsak. Utvalget pekte på flere utfordringer for overgrepsmottakene bl.a. i forhold til behov for kontinuerlig kompetanseheving innen klinisk rettsmedisin, traumehåndtering og samarbeidskompetanse. Dette er forhold som har betydning både i direkte møte med den utsatte og for sakens behandling i rettsapparatet. Det er også store utfordringer knyttet til rettsmedisinske kostnader og stykkprisfinansieringen etatene imellom.

Tjenestene ved overgrepsmottak er dels kommunale helse- og omsorgstjenester, dels spesialisthelsetjenester under de regionale helseforetakenes ansvar, og dels tjenester knyttet til politiarbeid. Sikring av biologiske spor er et eksempel på sistnevnte, der helsepersonell utfører sporsikring, oftest på oppdrag fra politiet, og der politiet i dag finansierer arbeidet ved alle bortsett fra ett mottak.

Overgrepsmottakene er en viktig tjeneste i arbeidet mot vold og seksuelle overgrep, og det er vesentlig å få et godt fundament for en videreutvikling av denne tjenesten. Det er blant annet behov for en nærmere vurdering av ansvarsforhold knyttet til overgrepsmottak, både mellom spesialisthelsetjenesten og kommunehelsetjenesten, og når det gjelder samarbeid med politiet om sporsikring mv. Ansvarsforholdene vil også ha betydning for finansiering av tjenesten.

Det framgår av regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner «Vendepunkt» at overgrepsmottakene skal evalueres (jf. tiltak 29). Helse- og omsorgsdepartementet har gitt Helsedirektoratet i oppdrag å administrere en evaluering. Denne utføres av Nordlandsforskning og forventes ferdig i august 2012. Helse- og omsorgsdepartementet vil starte et utredningsarbeid etter at evalueringen foreligger.

Det er utarbeidet en veileder for overgrepsmottakene, som skal bidra til at utsatte får nødvendig fysisk og psykisk helsehjelp, og bidra til at kvaliteten på sporsikring og skadedokumentasjon er god nok som grunnlag for politietterforskning, rettssak og vurdering av voldsoffererstatning.

For at hjelpetiltak, herunder overgrepsmottak, skal være til nytte, må disse være godt kjent og lett tilgjengelige. Informasjon om hjelpetiltakene bør finnes mange steder, og oversettes til relevante språk. Videre bør det gjøres spesielle tiltak for å gjøre hjelpetiltak kjent i grupper som ikke lett tilegner seg informasjon gjennom vanlige kanaler, eller ikke er godt kjent med måten hjelpetjenester organiseres i Norge.

Helse- og sosialfaglige utdanninger

Kunnskap om voldtekt og kompetanse i å avdekke og bistå mennesker som har vært utsatt for voldtekt, er sentralt for å kunne yte hjelp. Flere profesjonsutdanninger innenfor fagområdene helse og sosial gir studentene grunnleggende innføring i temaer som berører dette. Denne grunnkompetansen bygges det videre på gjennom læring på de aktuelle arbeidsplassene. I Meld. St. 13 (2011-2012) «Utdanning for velferd. Samspill i praksis» legger regjeringen vekt på at vold og overgrep utgjør et betydelig samfunnsproblem, og at helse- og velferdstjenestene har behov for økt kunnskap om temaet. Ikke minst er det behov for at ulike utdanningsgrupper og tjenesteområder samspiller for å kunne gi et godt og helhetlig hjelpetilbud til den som blir rammet. Ulike utdanningsgrupper vil ha ulike roller, og kunne bidra med ulik kompetanse avhengig av hvilken utdanning de har. I oppfølgingen av stortingsmeldingen skal det blant annet utvikles felles innhold for alle de helse- og sosialfaglige utdanningene.

Informasjon på nett

Ung.no er det offentlige informasjonskanal for ungdom mellom 13 og 20 år, og har ca. 500 000 besøkende per måned. Nettstedet inneholder informasjon tilrettelagt for ungdom, og en spørsmål- og svartjeneste med fagfolk på mange områder. Kropp, seksualitet, vold i nære relasjoner og rus er allerede sentrale temaer i informasjonsstoffet. Det er viktig at unge kan få svar på det de lurer på der de er (på nettet), på ett sted og at informasjonen er kvalitetssikret. Svartjenesten er anonym og fungerer dermed som en «nultelinjetjeneste». Informasjonsstoffet og presentasjonsformen preges av nysgjerrighet rettet mot ungdommene og deres seksuelle praksis, for eksempel gjennom «votes»/avstemminger og muligheten til å ytre sine synspunkter i diskusjoner.

Mye informasjon fås også på legevaktens hjemmeside, for eksempel ved å søke på ordet «voldtekt».

Tiltak 12-21

12. Utredning av ansvarsforhold ved overgrepsmottakene

Det pågår en evaluering av overgrepsmottakene. I lys av evalueringen skal ansvarsforholdet ved overgrepsmottakene utredes. Lovfesting av tjenesten vil også bli vurdert. Utredningen vil også omfatte ansvar for, og samarbeid om, innholdet i de enkelte delene av tjenesten ved overgrepsmottakene.

Ansvarlig: HOD
Gjennomføring: 2012–2014

13. Psykologkompetanse i kommunene

Tilgjengelig psykologkompetanse i kommunene bidrar til å styrke utrednings- og behandlingstilbudet og er en støtte for det øvrige kommunale hjelpeapparatet. Regjeringen har fra 2009 gjennomført en særskilt satsing for å rekruttere og prøve ut modeller med kommunalt ansatte psykologer. Gjennom en egen tilskuddsordning kan kommunene søke om tilskudd til å ansette psykolog i en bestemt organisatorisk rolle. Helse- og omsorgsdepartementet vil videreføre en ordning med tilskudd til kommuner. Formålet med tilskuddet er å stimulere til at flere kommuner kan ansette psykologer i de kommunale helse- og omsorgstjenestene.

Ansvarlig: HOD
Gjennomføring: 2013

14. Kompetanse i helse- og sosialfaglige utdanninger

I oppfølging av Stortingsmeldingen om «Utdanning for velferd» skal det utvikles felles innhold for alle de helse- og sosialfaglige utdanningene. I dette arbeidet vil Kunnskapsdepartementet vurdere hvordan kunnskap om vold og overgrep best kan ivaretas for å sikre god tverrfaglig kompetanse på området.

Ansvarlig: KD
Gjennomføring: 2012–2013

15. Informasjon for helsepersonell om tilbud til voldtekts ofre og deres pårørende

Helsedirektoratet vil gjennom sin informasjonsstrategi legge til rette for informasjon på Helsedir.no for helsepersonell om tilbud til voldtektsutsatte og deres pårørende.

Ansvarlig: HOD
Gjennomføring: 2012–2014

16. Likeverdige helse- og omsorgstjenester til innvandrere og personer med minoritetsbakgrunn som er utsatt for voldtekt

Det skal utformes en strategi for minoritetshelse. I strategien skal det vurderes tiltak for å sikre likeverdige helse- og omsorgstjenester til innvandrere og personer med minoritetsbakgrunn som er utsatt for voldtekt og andre overgrep. Tiltak for å styrke kompetansen i tjenesten, samt informasjons- og kommunikasjonstiltak, vil være aktuelt.

Ansvarlig: HOD
Gjennomføring: 2013

17. Kommunikasjon via tolk for ledere og personell i helse- og omsorgstjenesten

Helsedirektoratet utarbeidet "Veileder om kommunikasjon via tolk for ledere og personell i helse- og omsorgstjenesten" i 2011. Helse- og omsorgsdepartementet vil vurdere å understøtte kommunene i bruk av denne.

Ansvarlig: HOD
Gjennomføring: 2012–2014

18. Oppfølging av seksuelle overgrep mot voksne med utviklingshemming

I regi av Oslo Universitetssykehus utarbeides det forslag til rutiner for forebygging, varsling og oppfølging av seksuelle, fysiske, psykiske, økonomiske og diskriminerende overgrep mot voksne med utviklingshemming, til bruk i førstelinjetjenesten, inkludert ansatte i boenheter og ved arbeids- og dagtilbud for personer med utviklingshemming.

Ansvarlig: BLD
Gjennomføring: 2012–2013

19. Informasjon på flere språk om hjelpetilbud til utsatte og pårørende

Gjennom Helsenorge.no skal det legges ut informasjon på flere språk om hjelpetilbud til utsatte samt foreldre og andre pårørende.

Ansvarlig: HOD
Gjennomføring: 2012–2014

20. Synliggjøre og utvide informasjonen om voldtekt på Ung.no

Ung.no skal synliggjøre informasjonsstoff om voldtekt. Det handler om bevisstgjøring om egen kropp og seksualitet, og sensitivitet og respekt for andres grenser vil være sentrale tema, i tillegg til informasjon om hvor man kan søke hjelp både som utsatt og utøver.

Ansvarlig: BLD
Gjennomføring: 2013

21. Nasjonal nettportal om vold i nære relasjoner og voldtekt

Det skal igangsettes et arbeid med en nasjonal nettportal om vold i nære relasjoner og voldtekt, jf. regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2012. Behovet for å etablere en ny nettportal skal vurderes opp mot eksisterende websider på feltet.

Ansvarlig: JD, BLD, HOD, KD
Gjennomføring: 2012

Voldtekt er alvorlig kriminalitet som skal etterforskes og domstolbehandles på en god måte. Det er viktig å sikre at alle voldtektsanmeldelser gis prioritet, og at kvaliteten på etterforskningen er høy.

Regjeringen har i løpet av de siste tre årene iverksatt en rekke tiltak for å styrke etterforskningen av voldtektssaker. Voldtektsgruppa på Kripos ble opprettet høsten 2010, og er blitt et viktig nasjonalt fagmiljø for informasjons- og kompetansedeling når det gjelder voldtekt. Ved at gruppa får tilsendt samtlige voldtektssaker fra politidistriktene, bidrar den til at voldtektsforbrytelser med felles modus eller andre likhetstrekk identifiseres så tidlig som mulig, slik at nye overgrep kan forebygges. Videre bistår gruppa politidistriktene med faglige råd og veiledning, og overtar ansvaret for enkelte saker etter nærmere gjeldende kriterier. Etterforskningsarbeidet i politidistriktene er også styrket ved at Kripos har utarbeidet en nasjonal tilgjengelig elektronisk veileder for etterforskning i voldtektssaker.

Det framgår av Justisdepartementets tildelingsbrev til Politidirektoratet at voldtektssaker skal prioriteres. I de årlige mål- og prioriteringsskrivene fra Riksadvokaten er grove seksualforbrytelser, herunder voldtekt, gitt prioritet sammen med andre alvorlige forbrytelser, som drap og grove narkotikaforbrytelser. Fra 2008 skal det vurderes rutinemessig opptak av lyd og/eller bilde av fornærmedes politiforklaringer i voldtektssaker. Riksadvokaten påpeker videre at sakene skal undergis rask og grundig etterforskning med nøye påtalemessig oppfølging, og en raskest mulig påtaleavgjørelse. Det er også gitt pålegg til politimestrene om å sikre at rutinene i politidistriktene er optimale allerede fra første melding om voldtekt kommer til politiet.

Riksadvokaten har også gjennomført fagseminar for politi og påtalemyndighet om bevisvurdering og aktorering i voldtektssaker.

En forutsetning for at etterforskning kan iverksettes i en sak, er at det foreligger en anmeldelse. Gjennom å legge til rette for at den som kommer til politiet møtes med empati og profesjonalitet, øker

sannsynligheten for at flere velger å anmelde et overgrep. Retten til inntil tre timers advokatbistand som fritt rettsråd før en eventuell anmeldelse av voldtekt, ordningen med familievoldskoordinatorer i politidistriktene og tilbudet ved rådgivningskontorene for kriminalitetsofre, er viktige tiltak i denne forbindelsen.

Kvalitet i etterforskningen

Voldtektssaker er ofte svært krevende å etterforske, og bevissituasjonen kan være vanskelig. I nesten ni av ti saker har fornærmede og mistenkte hatt en form for kontakt i forkant av det anmeldte forholdet. Dette medfører at tekniske spor etter mistenkte ofte har liten eller ingen bevismessig verdi. Øvrige spor, for eksempel DNA sikret gjennom medisinske undersøkelser av fornærmede, forklares av mistenkte med påstand om frivillighet. Direkte øyenvitner eksisterer nær sagt ikke, og ord står mot ord.

Politiets håndtering av anmeldelser av seksuelle overgrep er av avgjørende betydning for de juridiske avgjørelsene som senere treffes. Både påtale- og domstolledet vil alltid være avhengig av at politiet innhenter tilstrekkelig og pålitelig informasjon. Politiets arbeid er videre av grunnleggende betydning for de involverte parters opplevelse av straffeapparatets generelle behandling av sakene, og dermed for samfunnets tillit til vårt strafferettssystem.

Per 15. april 2011 hadde 59,2 prosent av voldtektene og forsøkene på voldtekt som ble registrert i Oslo i 2010 blitt henlagt. Dette framgår av Oslo politidistrikts voldtektsrapport for 2010. I voldtektsrapporten framheves tre årsaker til at saker henlegges: bevisets stilling, hendelsen tilfredsstillende ikke lovens definisjon av voldtekt, og at gjerningspersonen ikke er kjent.

Etterforskningens formål er å framskaffe det faktiske og rettslige grunnlaget for å komme fram til en riktig påtaleavgjørelse. Påtalemyndigheten har ansvar for at saker som bringes inn for domstolen iakttar det strenge beviskravet som gjelder i alle

straffesaker. Tilsvarende er det påtalemyndighetens ansvar at de saker som ikke oppfyller lovens beviskrav henlegges på påtalestadiet. Det kan derfor ikke være et mål at ingen av voldtektssakene henlegges. Det må imidlertid være et mål at enhver voldtektssak gis prioritet og etterforskes grundig, slik at ingen saker henlegges på grunn av mangler i så henseende.

Utsattes møte med politi og rettsvesen

Den vanskelige bevissituasjonen beskrevet ovenfor stiller store krav til dem som etterforsker voldtekt. Etterforskningen må få fram nødvendige opplysninger i saken og eventuelt også avdekke feilaktige opplysninger, samtidig som voldtatte ikke må traumatiseres ytterligere gjennom politiets arbeid. Å stille kritiske kontrollspørsmål under avhør av fornærmede kan være nødvendig for å belyse saken best mulig. Dette stiller imidlertid store krav til empati og evnen til å formidle forståelse for offerets situasjon. Det vil være nødvendig å bruke tid på å forklare bakgrunnen for spørsmålene. Når en sak blir henlagt fordi den bevismessige situasjonen ikke gir grunnlag for å ta ut tiltale, er det viktig at avgjørelsen formidles på en måte som i best mulig grad ivaretar fornærmede, slik at vedkommende ikke føler at politiet ikke har tatt saken på alvor. Det må legges vekt på at en henleggelse ikke nødvendigvis betyr at man ikke tror på fornærmedes historie, men at kravene til bevis i en straffesak er strenge, og at henleggelsen betyr at disse kravene ikke er oppfylt.

I doktorgradsavhandlingen «En vellykket sak» vises det blant annet til at det er en reell mangel på kommunikasjon mellom politiet og voldsutsatte kvinner. Avhandlingen viser at politiet i liten grad kommer kvinnene i møte med å snakke med dem om deres situasjon og forventninger til politiet, og hvilke muligheter og begrensninger som ligger i politiets myndighetsområde. Det vises videre til at negative møter mellom politiet og de utsatte ikke først og fremst kan tilskrives «dårlige holdninger» hos noen politibetjenter, men selve avstanden mellom den virkeligheten som kvinnene lever i og politiets arbeidssituasjon. Disse erfaringene kan

også ha relevans for voldtektsutsattes møte med politiet.¹⁹

En studie av politiets arbeid med vold i nære relasjoner viser at mange av de voldsutsatte kvinnene har positive erfaringer med politiet, mens andre kan fortelle om negative opplevelser med politiet. Det framgår at forskjellene i politiarbeidet er slående.²⁰ Det må kunne antas at tilsvarende forskjeller også gjelder i voldtektssaker.

Gjennom Dixi's undersøkelse har det framkommet at domstolsbehandlingen for mange har føltes som nok et overgrep. 49,2 prosent opplevde rettsprosessen som ydmykende og 52,4 prosent opplevde den som traumatisk. 54,5 prosent har ikke anmeldt voldtekten til politiet.²¹

Noen personer vil kunne ha behov for ekstra oppfølging eller det kan være behov for økt kunnskap om deres situasjon. Det kan for eksempel være personer med minoritetsbakgrunn som har språkproblemer, personer med funksjonshemming eller kvinner i prostitusjon.

Det er stor variasjon i bruk av metoder for opplæring av dommere, blant annet kurs, seminarer, workshops, kollegaveiledning eller utvikling av materiale i den enkelte domstol. Domstoladministrasjonen har laget en DVD hvor saken handler om en anmeldt voldtekt, der temaet er gjennomføringen av selve domskonferansen og bevisvurdering. Domstoladministrasjonen har planlagt seminar om seksuelle overgrep i 2012.

Dommeres kompetanse og håndtering av voldtektssaker vil også ha betydning for meddommere og jurymedlemmer. I tingretten er fagdommer og meddommere sammen om å avgjøre skyldspørsmålet og straffeutmålingen. Fagdommer kan da være tydelig på for eksempel hva som kan og skal vektlegges som bevis, og hva som ikke har bevisverdi. I lagmannsretten avgjøres

19 Grøvdal 2011

20 Aas 2012

21 Dixi ressurscenter for voldtatte 2012

skyldspørsmålet av en jury. I rettsbelæringen rettens leder har for juryen vil bevisbildet, herunder hva som er relevant som bevis og hva som ikke er det, bli gjennomgått før juryen i enerom avgjør skyldspørsmålet. Fagdommerne har et selvstendig ansvar for å vurdere om juryens avgjørelse i skyldspørsmålet skal legges til grunn, jf. straffeprosessloven §§ 376a til 376d.

Å møte de utsatte på en god måte krever kunnskap hos politiet, påtalemyndigheten og i domstolsapparatet.

Vurdering av regelverket

I noen europeiske land blir manglende samtykke, ikke tvang, ansett som det konstituerende elementet i voldtekt. Kvinnediskrimineringskomiteen har i sin siste vurdering av Norge uttrykt bekymring for at straffelovens definisjon av voldtekt fortsatt inneholder et krav om bruk av trussel eller makt, og har anmodet om at beskrivelsen av voldtekt endres slik at mangel på samtykke blir det sentrale vurderingstemaet. Utformingen av den objektive gjerningsbeskrivelsen i voldtektsbestemmelsen, herunder hvorvidt manglende samtykke burde være et selvstendig konstituerende element, ble vurdert i forarbeidene til straffeloven 2005, og har også vært vurdert flere ganger tidligere.

Tiltak 22–29

22. Fagseminar for politi og påtalemyndighet

Riksadvokaten vil i samarbeid med Politidirektoratet og Kripos arrangere fagseminar for politi og påtalemyndighet om etterforskning, bevisvurdering og aktorer i voldtektssaker. Seminaret skal også omhandle ivaretagelse av fornærmede under etterforskningen og saksgangen. Det skal legges vekt på møtet med særlig sårbare grupper.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2013

23. Etablering av rutiner i politidistriktene

Justis- og beredskapsdepartementet vil i samarbeid med Politidirektoratet og Riksadvokaten bidra til at det etableres rutiner i politidistriktene som sikrer at initialfasen blir ivaretatt når man får kunnskap om at en voldtekt har funnet sted. Det vil omfatte åstedsundersøkelse, samarbeid med overgrepsmottaket, avhør av fornærmede, vitneavhør, avhør av siktet, sikring av tekniske spor som video, teledata m.m.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2014

24. Underrettelse om henleggelse i eget brev til fornærmede

Riksadvokaten vil vurdere å gi pålegg til statsadvokatene om at de ved henleggelse av voldtektsanmeldelser skal underrette fornærmede i eget brev, og hvor det inntas en kort angivelse av beviskravet i straffesaker.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2013

25. Oppmerksomhet mot behandling av voldtektssaker ved statsadvokatens inspeksjoner

Riksadvokaten vil gi retningslinjer om at statsadvokatene ved enkelte av sine inspeksjoner av straffesaksbehandlingen i politiet særlig skal rette oppmerksomheten mot behandlingen av voldtektssaker i politidistriktene.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2013

26. Informasjonsmateriale til politiet

Kripas skal utarbeide informasjonsmateriale med en sjekklister til politiet om viktig informasjon som må gis for best mulig å ivareta fornærmede under straffesaken. Herunder må det gis informasjon om hva fornærmede kan forvente av politiet, og hvor hun eller han kan få annen hjelp.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2013

27. Informasjonsmateriale til fornærmede

Kripas skal i samarbeid med Nklm (Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin) utarbeide nasjonalt informasjonsmateriale/ brosjyre til distribusjon i overgrepsmottakene til fornærmede om hva en anmeldelse vil innebære og hvilke rettigheter det vil medføre, samt opplysninger om retten til bistandsadvokat uavhengig av en anmeldelse.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2013

28. Evaluering av politiets arbeid med seksuelle overgrep

Politiets arbeid med seksuelle overgrep skal evalueres, herunder organisering av arbeidet, ledelsesforankring, etterforskning, ivaretagelse av fornærmede og kompetansebygging. Evalueringen skal danne grunnlag for videreutvikling av metoder og tiltak.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2013–2014

29. Evaluering av Voldtektsgruppa på Kripas

Voldtektsgruppa på Kripas ble opprettet høsten 2010. Når gruppa har fått tid til å etablere seg og virke over en periode, er det viktig å evaluere arbeidet. Voldtektsgruppas arbeid skal evalueres i 2014.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2014

30. Høringsnotat om endringer i straffeloven

Det skal utarbeides et høringsnotat om endringer i straffeloven. I den forbindelse skal utforming av voldtektsbestemmelsen vurderes, herunder spørsmålet om samtykkeregulering.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2014

Tilrettelagt dialog mellom den utsatte og gjerningspersonen

Bruk av tilrettelagte samtaler, såkalt «restorative justice», i alvorlige volds- og voldtektssaker har vært omdiskutert, først og fremst på grunn av bekymring for om den utsatte skal oppleve møtet med gjerningspersonen som et nytt overgrep. Nyere forskning og erfaring fra praktikere på feltet viser imidlertid at enkelte voldsutsatte både har hatt et ønske om, og har hatt utbytte av, en slik prosess.

I NOU 2008:4 «Fra ord til handling» stiller Voldtektsutvalget seg «ikke avvisende til at et tilbud om tilrettelagt dialog kan brukes som et supplement til ordinær straffesaksbehandling». Det forutsettes blant annet at et slikt tilbud ikke skal erstatte en rettslig behandling og derigjennom signalisere at voldtekt er noe partene bør ordne opp i på egenhånd. Det forutsettes også at dialogen skal være frivillig for begge parter, at den gjennomføres av personer som har nødvendig kompetanse, at tilbudet forankres i helsevesenet og at det gis tilgang til psykologhjelp og rådgivning i forbindelse med dialogen.

I «Vendepunkt» er det tre tiltak om tilrettelagte samtaler mellom ofre for vold i nære relasjoner og voldsutøver. Ett av prosjektene er evaluert, og viser at prosjektet har hatt en positiv innvirkning på ofre og gjerningsperson, både ut ifra hva de selv meldte om, og ut ifra at volden har blitt redusert i etterkant av prosjektet.

I Danmark har de gode erfaringer med tilrettelagte samtaler mellom offer og gjerningsperson, i regi av Center for voldtægtsofre ved Rigshospitalet i København. Erfaringene fra prosjektet er presentert i en rapport, hvor det blant annet framgår at beslutningen om å tre ut av en passiv offerrolle og ta til motmæle ved å gi uttrykk for følelser, reaksjoner og konsekvenser, har gitt de voldtektsutsatte kvinnene en opplevelse av å ha fått oppreisning.

En stor andel av voldtekter og seksuelle krenkelser skjer i ungdomsmiljøer hvor offer og gjerningsperson er del av samme miljø. «Restorative justice» anses generelt å være spesielt godt egnet i situasjoner hvor partene må forholde seg til hverandre i fremtiden.

Voldtektsrapporten fra Oslo politidistrikt for 2010 viser at det er flere tilfeller av anmeldte saker som ikke rammes av den rettslige definisjonen av voldtekt, men hvor den ene part likevel opplever å være krenket, og hvor en dialog om hendelsen derfor kan være nyttig. I tillegg kommer sakene hvor det er bevismessige utfordringer, eller hvor den utsatte ikke ønsker å anmelde forholdet.

Det framgår av det danske prosjektet at slike møter mellom offer og gjerningsperson var særlig aktuelle der de tilhørte samme miljø, for eksempel samme ungdomsmiljø eller gikk på samme skole. Dette vil også kunne ses som en oppfølging/behandling av overgriper.

Tiltak 31

31. Forsøksprosjekt om tilrettelagt dialog

Det skal iverksettes et tre-årig forsøksprosjekt ved St. Olavs Hospital om tilrettelagt dialog for personer i alderen 16–30 år som har vært utsatt for voldtekt. Tilbudet vil være frivillig for partene. Tilretteleggere fra konfliktrådet som har kunnskap og erfaring med bruk av prinsippene og metodene brukt innenfor «restorative justice» vil ha en sentral rolle i dialogprosessen. Det vil bli gitt tilbud om traumebehandling for de deltakerne som trenger det.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2014

Det er viktig å videreutvikle og koordinere en bred og helhetlig innsats i arbeidet for å bekjempe voldtekt. Samarbeid må skje både internt i ulike sektorer og på tvers av etatsgrenser, på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå.

Politi og kommune

Flere modeller for lokalt samarbeid er allerede etablert. Politiråd er et formalisert samarbeid mellom lokalt politi og kommunale myndigheter på ledernivå. Målet er å bidra til kriminalitetsforebygging og trygghet i lokalsamfunnet. Det er den lokale politiledelsen som tar initiativ til etablering av politiråd. Ordningen er frivillig fra kommunenes side. Det er i dag etablert politiråd i 389 av landets 429 kommuner.

Regjeringen har et mål om at politirådene skal være strategiske organer for det lokale kriminalitetsforebyggende arbeidet, og sikre utveksling av kunnskap og erfaring mellom politi og kommune. Samarbeidet skal bidra til å involvere og ansvarliggjøre lokalpolitikere i det kriminalitetsforebyggende arbeidet, og samtidig støtte opp under målet om et lokalt forankret politi. Politidirektoratet gjennomførte i 2011 den første evalueringen av politiets arbeid i politiråd.

Samordning av lokale rus- og kriminalitetsforebyggende tiltak (SLT) startet på 1990-tallet etter initiativ fra Det kriminalitetsforebyggende råd (KRÅD), som et prosjekt i syv norske kommuner. Hensikten var å styrke samordningen mellom ulike offentlige etater, profesjoner og frivillige organisasjoner på førstelinjenivået. I dag er det nærmere 200 kommuner i Norge som har organisert det kriminalitets- og rusforebyggende arbeidet overfor barn og unge i henhold til SLT-modellen. KRÅD utarbeidet høsten 2011 en ny håndbok om SLT.

Politirådenes mandat favner hele befolkningen, herunder barn og unge. SLT har barn og unge som målgruppe. Det er derfor naturlig at det er et nært forhold mellom politiråd og SLT. I mange kommuner fungerer politirådet som styringsgruppe for det lokale SLT-arbeidet.

Kommunen er i nær kontakt med innbyggerne gjennom sine ulike etater, og har mange virkemidler i det forebyggende arbeidet mot voldtekt. Gjennom bruk av plan- og bygningsloven og ved utarbeidelse av reguleringsplaner og andre planer, kan kommunen legge inn tiltak som belysning av gangveier, parker og underganger og legge til rette for åpne plasser, inngangspartier og p-plasser, som gjør det trygt for alle å ferdes i det offentlige rom. Det er viktig i denne sammenheng at politiet gir innspill om aktuelle forebyggende tiltak i tilknytning til utarbeidelse av de enkelte planer. Kommunene kan videre bidra med å legge til rette for gode natteravnordninger.

I generelt holdningsskapende arbeid er også kommunen en sentral aktør. På helsestasjonen, og senere barnehage og skole, er kommunen i nær kontakt med barn, unge og deres familier. Dette er arenaer som bør brukes også i det holdningsskapende arbeidet mot voldtekt. De ansatte må gis kunnskap og settes i stand til å ta denne problemstillingen opp både med barn og foreldre. De må bli trygge på å ta tak i de vanskelige sakene.

Kommunen har også en viktig rolle i krisehåndteringsarbeidet i forhold til fornærmede. Det vises her til det ansvar kommunene har, og de rettigheter den enkelte har, etter helse- og omsorgstjenesteloven.

Et sentralt satsingsområde i handlingsplanen mot vold i nære relasjoner har vært å sikre en mer varig forankring av tilbudet til den som rammes av vold i nære relasjoner, herunder voldtekt. Det er laget en veileder for utvikling av lokale handlingsplaner mot vold i nære relasjoner. Denne ble sendt ut til alle landets kommuner i januar 2009. Veilederen skal nå oppdateres og lanseres som en web-basert løsning.

Kunnskapsdeling om gode prosjekter og metoder

Det er viktig å legge til rette for kunnskapsdeling og spredning av gode prosjekter og metoder. Som eksempel på godt samarbeid for forebygging av voldtekt kan blant annet Stavanger trekkes frem. Stavanger opplevde i 2008 og 2009 en rekke overfallsvoldtekter. Et utstrakt samarbeid mellom politiet og kommunen, sammen med etterforskningsmessige tiltak og andre tiltak, medførte at det i 2010 ikke var noen overfallsvoldtekter, i motsetning til 23 året før. Det viser at forebyggingsarbeid nytter, at samarbeid er vesentlig, og at det er mulig å ha en nullvisjon for overfallsvoldtekter.

Stavanger viderefører nå innsatsen i forhold til relasjonsvoldtekter. I et eget prosjekt holder to erfarne tjenestemenn foredrag om relasjonsvoldtekter for 3.klassetrinnet på fem videregående skoler i Stavangerområdet. I foredraget blir lovteksten som omhandler voldtekt gjennomgått og forklart. Det blir snakket om holdninger og etikk. Det er også plukket ut noen reelle voldtektssaker som blir gjennomgått som «case». Alle sakene har enten vært gjennom rettssystemet eller er henlagt. Her får elevene diskutere hva som er rett og galt før de får den rettslige fasiten. Det har kommet gode tilbakemeldinger på prosjektet. Prosjektet evalueres i 2012, og vil trolig bli utvidet til å gjelde flere klassetrinn fra 2013.

I Oslo oppnådde man også gode resultater høsten 2011 gjennom intensivert innsats i helgene, ekstra politibemannning, mange natteravner, og initiativ fra byrådet, blant annet når det gjelder belysning. I Oslo har man også hatt gode erfaringer med samarbeid mellom overgrepsmottak, skolehelsetjeneste og politi.

Justis- og helsemyndigheter

Voldtekstutvalget viste til at samarbeid mellom justis- og helsemyndigheter er viktig for å få til gode løsninger for overgrepsmottakene og i etterforskningen. Det er utfordringer både av rettsmedisinsk karakter og knyttet til politiets

sporsikringspose. Analyse av sporsikringsprøver og toksikologiske prøver er kostbart og tid- og ressurskrevende. Både Kripos og Folkehelseinstituttet (FHI) har fått økt bemanning slik at både analysene og den øvrige saksbehandlingen av innsendt materiale kan bli effektiv og kvalitetskontrollert. De svært alvorlige sakene, som voldtekter og andre saker som politiet har bedt om prioriteres, blir behandlet etter en egen prosedyre, og innenfor fastsatte tidsfrister. Slike analyser har blitt gjennomført på ca. ett døgn. I enkelte anmeldte saker blir ikke analyser av mulig bevismateriale utført selv om det kunne kaste lys over saken.

Voldtektsgruppa på Kripos ønsker også et tettere samarbeid med overgrepsmottakene, og har derfor vært representert på overgrepsmottakenes årlige samling i 2012.

Tiltak 32–35

32. Lokalt samarbeid gjennom politiråd og SLT om forebygging av voldtekt

Politiet skal ta initiativ til lokalt samarbeid om forebygging av voldtekt gjennom de eksisterende samordningsmodellene Politiråd og SLT (Samordning av Lokale rus- og kriminalitetsforebyggende Tiltak).

Det er viktig at aktørene i det forebyggende arbeidet i størst mulig grad gjør den kunnskap de besitter tilgjengelig for sine samarbeidspartnere. KRÅD (Det kriminalitetsforebyggende råd) vil bidra til spredningen av kunnskap ved å informere om ulike forebyggingsstrategier gjennom sin internettside til nettverket av SLT-koordinatorer i kommunene, og ved de kurs og konferanser KRÅD jevnlig arrangerer. KRÅD skal utarbeide konkrete anbefalinger om hva et slikt samarbeid bør inneholde.

Ansvarlig: JD
Gjennomføring: 2012–2014

33. Tverrfaglig seminar om voldtekt

Regjeringen vil arrangere et tverrfaglig seminar for å inspirere til, og tilrettelegge for, lokalt samarbeid mot voldtekt. Aktuelle samarbeidspartnere i gjennomføringen av seminaret vil blant annet være Politidirektoratet, Kripos, Regjeringsadvokaten, Utlendingsdirektoratet, Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin (Nklm) og Folkehelseinstituttet.

Ansvarlig: JD, HOD, BLD, KD
Gjennomføring: 2013

34. Rutiner for kontakt mellom overgrepsmottakene og Kripos

Kripos skal i samarbeid med Nklm (Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin) utarbeide rutiner for fast kontakt og samhandling mellom politiet og overgrepsmottakene i voldtektssaker. Tiltaket ses i sammenheng med tiltak nr. 23 om etablering av rutiner i politidistriktene.

Ansvarlig: JD og HOD
Gjennomføring: 2012–2013

35. Tiltak og ansvarsforhold knyttet til sporsikring

I tilknytning til utredningen om ansvarsforholdet ved overgrepsmottakene, jf. tiltak 12, vil Helse- og omsorgsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet i samarbeid vurdere tiltak og ansvarsforhold knyttet til sporsikring.

Ansvarlig: HOD og JD
Gjennomføring: 2012-2013

- Aas, Geir (2012):** *En studie av politiets arbeid med vold i nære relasjoner.* I fire av landets politidistrikter. Ikke publisert ennå.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet:** *Likestilling 2014 – regjeringens handlingsplan for likestilling mellom kjønnene*
- Bjørndahl, Ulla og Norli, Bjørg (2008):** *Fritt vilt. En undersøkelse om voldserfaringene til kvinner i prostitusjon.* Oslo: Pro Sentret
- Brottsförebyggande rådet (2012):** *NTU 2011. Om utsatthet, trygghet och förtroende.* Brå Rapport 2012:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Dixi ressurscenter for voldtatte (2012):** *Spørreundersøkelse om voldtekt.* Oslo: Dixi ressurscenter for voldtatte.
- Grøvdal, Ingvild (2011):** *En vellykket sak? Kvinner utsatt for mishandling møter strafferettsapparatet.* PhD-avhandling innlevert ved Institutt for kriminologi og rettsosjologi, Universitetet i Oslo. Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo
- Haaland, Thomas, Berit Schei og Sten-Erik Clausen (2005):** *Vold i parforhold - ulike perspektiver.* Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge. NIBR-rapport 2005:03. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2010):** *Forebygging av uønsket svangerskap og abort 2010-2015 - strategier for bedre seksuell helse.* Handlingsplan 2010-2015
- Helse- og omsorgsdepartementet:** *Meld. St. 16 (2010–2011) Nasjonal helse- og omsorgsplan (2011–2015)*
- Helse- og omsorgsdepartementet (2009):** *Tidlig intervensjon på rusområdet. Fra bekymring til handling.* Veileder.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2007):** *Overgrepsmottak.* Veileder for helsetjenesten
- Hjemdal, Ole Kristian, Sogn, Hanne og Schau, Line (2012):** *Vold, negative livshendelser og helse.* En gjennomgang av data fra to regionale helseundersøkelser. NKVTS Rapport 1/2012. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Justisdepartementet (2009):** *Gode krefter. Kriminalitetsforebyggende handlingsplan. 35 tiltak for økt trygghet.*
- Justisdepartementet (2008):** *Veileder for utvikling av kommunale handlingsplaner.*
- Kunnskapsdepartementet:** *St.meld. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen*
- Kunnskapsdepartementet:** *Meld. St. 13 (2011–2012) Utdanning for velferd. Samspill i praksis*
- Kripos (2012):** *Voldtektssituasjonen 2011.*
- KRÅD (2011):** *Forebygging om rus og kriminalitet. En praktisk håndbok om SLT.*
- Mjøs, Kristin (2011):** *Er det noe som kjennetegner voldtektforbrytere? En beskrivende studie av personer dømt for voldtekt (§ 192) i lagmannsretten, perioden 2007-2009.* Hovedoppgave i psykologi. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Psykologisk institutt.
- Mossige, Svein og Dyb, Grethe (red.) (2009):** *Voldsutsatte barn og unge i Oslo. Forekomster og innsatsområder for forebygging.* Rapport nr. 22/09. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Mossige, Svein og Stefansen, Kari (red.) (2007):** *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole.* NOVA-rapport nr. 20/2007. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Nasjonellt Centrum for Kvinnofrid (NCK) (2010):** *Antologi. Sju perspektiv på våldtäkt.* NCK-rapport 2010:2. Uppsala: Nationellt Centrum for Kvinnofrid (NCK), Uppsala Universitetet.
- NOU 2008: 4** *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling.* Justis- og politidepartementet.
- Olsvik, Vigdis Mathisen (2010):** *Overgrep mot kvinner med nedsatt funksjonsevne - en kunnskapsoversikt.* Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Nettpublikasjon
- Oslo kommune, Legevakten, Sosial vaktjeneste (2004):** *Et sinnsykt stort kjempeskille i livet.* Oslo: Oslo kommune.

-
- Pape, Hilde og Stefansen, Kari (red.) (2004):** *Den skjulte volden?* En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep. NKVTS-rapport nr. 1/2004. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Sætre, Marianne og Grytdal, Veslemøy (2011):** *Voldtekt i den globale byen – Endringer i anmeldte voldtekter og seksualkultur i Oslo.* Oslo: Oslo politidistrikt.
- Stefansen, Kari og Smette, Ingrid (2006):** «Det var ikke en voldtekt, mer et overgrep ...» *Kvinneres fortolkning av seksuelle overgrepserfaringer.* Tidsskrift for samfunnsforskning, 47(1): 33-56
- Utdanningsdirektoratet: Bedre læringsmiljø (2009-2014)**
- Utdanningsdirektoratet (2011):** *Seksualitet og kjønn - Et ressurshefte for lærere i grunnskolen*
-

Utgitt av:
Justis- og beredskapsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:

Departementenes servicesenter

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 20 00

Publikasjonskode: G-0367 B

Trykk: Andvord Grafisk 06/2012 - opplag 2700

